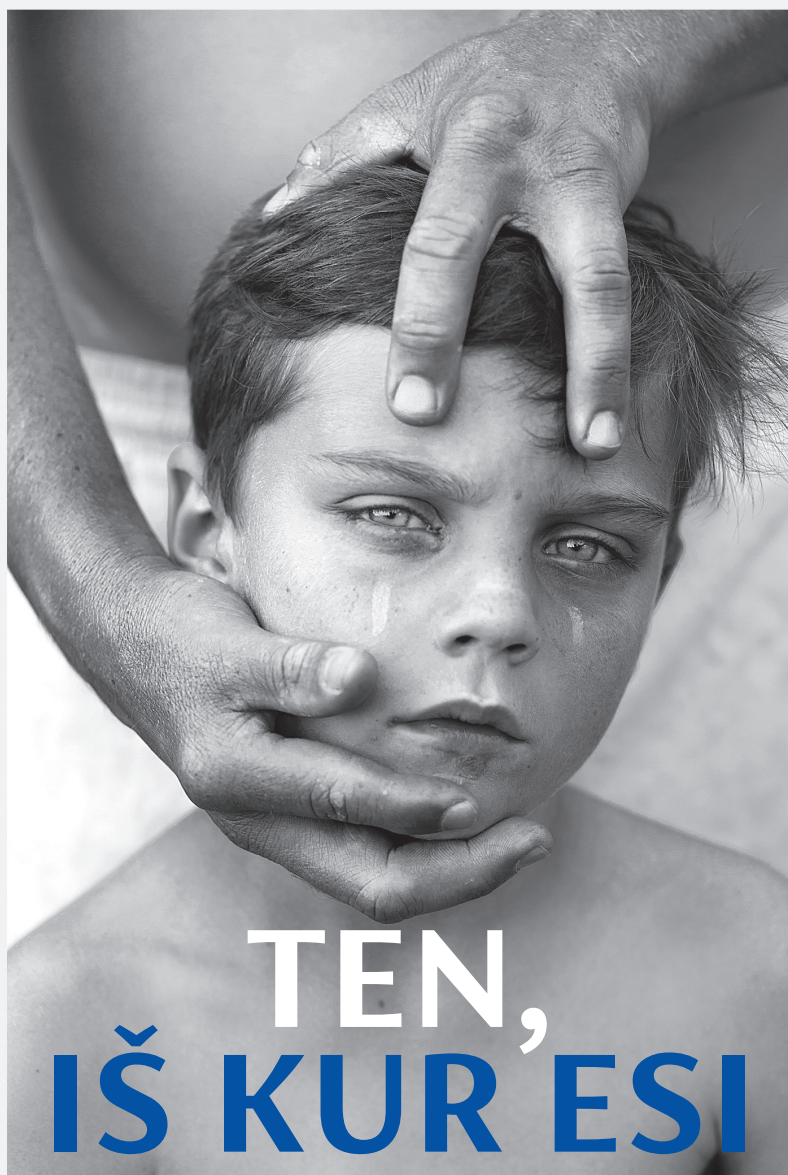

GERIAUSIAS 2019 M. VOKIEČIŲ ROMANAS

SAŠA STANIŠIĆ

TEN,
IŠ KUR ESI

TYTO ALBA

Kaip prabilti apie savo kilmę, jei
tavo gimtoji šalis nebeegzistuoja?

SAŠA STANIŠIĆ

TEN,
IŠ KUR ESI

ROMANAS

Iš vokiečių kalbos vertė
Laima Bareišienė

VILNIUS 2022

Saša STANIŠIĆ
HERKUNFT
Luchterhand, München, 2019

Projektą iš dalies finansuoja

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt.

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinį, esantį bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

Original title: Herkunft by Saša Stanišić

© 2019 by Luchterhand Literaturverlag, a division of Penguin Random House Verlagsgruppe GmbH, München, Germany

Viršelio nuotrauka © Felice Douglas

© Laima Bareišienė, vertimas į lietuvių kalbą, 2022

© „Tyto alba“, 2022

ISBN 978-609-466-720-6

MOČIUTĖ IR MERGAITĖ

Močiutė pamatė gatvėje mergaitę. Šūktelėjo iš balkono, kad nebijotų, tuoj ją parsivesianti. Tu tik niekur neik!

Vien kojineėmis apsimovusi močiutė nulipa žemyn iš ketvirto aukšto, tai užtrunka, užtrunka, trukdo keliai, plaučiai, strėnos, ir kada ji nusigauna tenai, kur stovėjo mergaitė, jos nebėra. Močiutė ją šaukia, šaukia tą mergaitę.

Cypia automobilių stabdžiai, automobiliai aplenkia plonomis juodomis kojineėmis mūvinčią močiutę gatvėje, kuri kitados vadinosi Josipo Broz Tito, o šiandien joje aidi dingusios mergaitės vardas, Kristina! – šaukia mano močiutė, šaukia savo vardą: Kristina!

Tai Bosnija ir Hercegovina, Višegradas, 2018 metų kovo 7 diena. Močiutei aštuoniasdešimt septyneri metai ir vienuolika metų.

UŽSIENIO ĮSTAIGAI

Aš gimiau Višegrade prie Drinos upės 1978 metų kovo 7 dieną. Prieš man gimstant tomis dienomis be paliovos lijo. Kovas Višegrade – pats šlykščiausias mėnuo, ašaringas ir pilnas pavojų. Kalnuose tirpsta sniegas, upės išsilieja iš krantų. Nerami ir manoji Drina. Apsemta pusė miesto.

Taip pat buvo ir 1978 metų kovą. Kai motinai prasidėjo sąrėmiai, miestą užgriuvo smarki audra. Vėjas mygo vidun apygardos salės langus ir visus gąsdino, o per vieną sąrėmį plykstelėjo toks akinamas žaibas, kad visi pamanė, oho – ką gi, ką gi – į pasaulį ateina šėtonas. Man tai buvo labai naudinga, juk neblogai, jei žmonės tavęs trupučiuoką prisibijo, kol apskritai kas nors nutinka.

Bet visa tai nebūtinai teigiamai paveikė gimdančią mano motiną, o akušerė irgi nebuvo itin patenkinta susiklosčiusia padėtimi, raktažodis „komplikacijos“, todėl pasiuntė budinčios gydytojos. Pastaroji, kaip ir aš dabar, nenorėjo be reikalo išžėsti visos šios istorijos. Gal užteks pasakyti, kad supaprastino sudėtingą gimdymą panaudodama vakuuminį ekstraktorių.

Po trisdešimties metų, 2008-ųjų kovą, norėdamas gauti Vokietijos pilietybę, be kita ko, turėjau įteikti užsienio įstaigai ranka rašytą autobiografiją. Neapsakomai jaudinausi! Iš pradžių sugėbėjau parašyti tik tiek, kad gimiau 1978 metų kovo 7 dieną. Man atrodė, kad paskui taip ir nenutiko nieko daugiau, lyg mano biografiją būtų nuplovusi Drina.

Vokiečiai mėgsta lenteles. Aš ir pridėjau lentelę. Įrašiau kelias datas ir šiek tiek duomenų – „pradinę mokyklą lankiau Višegrade, studijavau slavistiką Heidelberge“, – bet man regėjosi, jog visa tai net nesusiję su manimi. Žinojau, kad duomenys tikslūs, bet nieku gyvu nenorėjau palikti jų įrašytų. Toks gyvenimas man atrodė netikras.

Pradėjau rašyti iš naujo. Vėl nurodžiau gimimo datą ir aprašiau lietuį, ir kad vardą man išrinko močiutė Kristina, mano tėvo mama. Ir pirmaisiais mano gyvenimo metais ji labai manimi rūpinosi, nes tėvai studijavo (motina) arba dirbo (tėvas). Močiutė priklausė mafijai, rašiau aš užsieninei įstaigai, o mafijos nariai turi daug laiko prižiūrėti vaikus. Aš gyvenau pas ją ir senelį, o savaitgalius leidau su tėvais.

Užsienio įstaigai rašiau: mano senelis Peras buvo nuoširdžiai tikintis komunistų partijos narys ir vesdavosi mane pasivaikščioti su draugais partiečiais. Kai jie kalbėdavosi apie politiką, o iš tikrųjų kalbėdavosi visą laiką, puikiai išsimiegodavau. O sulaukęs ketverių metų galėjau pats dalyvauti tuose pokalbiuose.

Vėl išbraukiau ką parašęs apie mafiją, juk niekuomet nežinai, kas nutiks.

Užtat parašiau: močiutė turėjo kočelą, kuriuo nuolatos grasi-no iškaršti man kailį. Pylos taip ir nesu gavęs, bet net ir šiandien atsargiai žiūriu į kočelus ir dar į pyragus.

Aš rašiau: močiutė turėjo auksinį dantį.

Aš rašiau: ir aš norėjau auksinio danties, tad vieną savo iltinį nuspalvinau geltonu žymekliu.

Užsienio įstaigai rašiau: tikyba – jokios. Ir kad užaugau *quasi* pagonis. Senelis Peras vadino Bažnyčią didžiausia žmonijos nuodėme nuo tada, kai Bažnyčia sugalvojo nuodėmę.

Senelis buvo kilęs iš kaimo, kur garbinamas šventasis Jurgis, Jurgis, slibino galabytojas. Atitinkamai, kaip man tada atrodė, labiau garbintas slibinas. Aš anksti susidūriau su slibiniais.

Giminaičiams jie tabalavo ant kaklų kabučių pavidalu, mėgstama dovana buvo siuvinėjimai slibinų motyvais, o senelio dėdė iš vaško drožinėjo slibinukų pavidalo žvakutes ir pardavinėdavo jas turguje. Reikėdavo tik uždegti dagtį ir atrodydavo, kad tas padarėlis spjaudosi ugnimi.

Kai ūgtelėjau, senelis parodė man spalvotų nuotraukų albumą. Man labiausiai patiko Tolimųjų Rytų drakonai. Atrodė gąsdinantys, bet ryškiaspalviai ir linksmi. O slaviški slibinai tiktai gąsdino. Net ir tie, tariamai malonūs ir nesidomį naikinimu ar mergelių grobimu. Tokie pabaisos, trigalviai, kreivadančiai.

Užsienio įstaigai rašiau: nebėra tos ligoninės, kurioje gimiau. Dieve, kiek penicilino tada man suleido į subinę, – parašiau, bet šių žodžių nepalikau. Turbūt nederą tarnautojos pernelyg trikdyti tokiais žodžiais. Tad „subinę“ pakeičiau sėdyne. Bet pamaniau, jog tas žodis nenatūralus, taigi išbraukiau viską.

Dešimtojo gimtadienio proga Rzavo upė mūsų kvartale mane apdovanojo sugriaudama tiltą, *Mahala*. Nuo kranto stebėjau, kaip Drinos intakas, pasitelkęs kalnų pavasarį, tiek laiko dorėjo tiltą, kol tas pasidavė, – aišku, tai ir pasiimk mane.

Rašiau: kokia autobiografija be vaikystės pramogų. Lapo viduryje didžiosiomis raidėmis išvedžiojau:

VAŽINĖJIMASIS ROGUTĖMIS

Čempionų trasos pradžia žemiau Grado kalno viršūnės, kur viduramžiais slėnį saugojo bokštas, o pabaiga – po stataus vingio prie pat prarajos krašto. Prisimenu Husą. Husą su senomis rogutėmis užsikorė Grado kalnu visai neuždusdamas, juokdamasis, juokėmės ir mes, vaikai, juokėmės iš jo, nes jis buvo liesas, skylėtais batais, be daugelio dantų. Pamišėlis, maniau tada, o šiandien manau, kad jis paprasčiausiai gyveno. Kur miegi, kaip rengiesi, ar aiškiai tari žodžius, kokie turi būti tavo dantys, jam nerūpėjo.

Buvo kitoks negu daugumas žmonių. Iš tikrųjų Husas buvo tiktai bedarbis girtuoklis, kuris nesustojė prie prarajos krašto. Gal kad mes neįspėjome jo apie stačią posūkį trasos gale. O gal jis buvo pragėręs atsargumą. Husas suriko, mes nubėgome tenai, o tada suklykėme iš džiaugsmo: Husas sėdėjo ant rogučių, o tos pusiau kybojo krūmuose.

– Toliau, Husai! – šaukėme mes. – Nepasiduok!

Raginamas mūsų šūksnių, o ypač to, kad jam kur kas lengviau buvo skrieti žemyn, užuot kabarojūsis aukštyn, Husas išsivadavo iš krūmokšnių ir nušvilpė žemyn likusią trasos dalį. Neįtikėtina, mes nesitvėrėme džiaugsmu, o Husas 1992 metais buvo pašautas ant Drinos kranto susiręstoje pašiūrėje, buveinėje iš lentų ir kartono, netoli nuo sargybinės bokšto, kur – taip apdainuojama senovės epuose, – žiūrint, kas tau pasakos, arba serbų herojus karaliaus sūnus Markas rado prieglobstį nuo Osmanų, arba bosnis Alija Derzelezas peršoko per Driną raitas ant sparnuotos arabų kumelės. Husas liko gyvas, dingo ir daugiau nebegrižo. Ir niekas niekuomet taip nebeįveikė čempionų trasos.

Parašiau pasakojimą, kuris prasidėjo taip: *Jei kas mane klausia, kas man yra tėvynė, pasakaju apie daktarą Haimatą*, mano pirmosios amalgaminės plombos tėvą.*

Užsienio įstaigai parašiau: aš esu jugoslavas ir vis dėlto Vokietijoje niekuomet nieko nesu pavogęs, tik kelias knygas Frankfurto knygų mugėje. O Heidelberge sykį esu plaukiojęs kanoja baseine. Tai ištryniau, nes šiems nusižengimams gal dar nesuėjęs senaties terminas.

Aš parašiau: *čia sekà dalykų, kuriuos turėjau.*

* *Die Heimat* [sk. Haimat] (vok.) – tėvynė. (Čia ir toliau – vertėjos pastabos.)

RUNGTYNĖS, AŠ IR KARAS, 1991

Čia sekà dalykų, kuriuos turėjau:

Motina ir tėvas.

Močiutė Kristina, tėvo motina, visada žinojusi, kas man yra. Jei atnešdavo jos pačios megztą švarkelį, man tada tikrai būdavo šalta. Tik nenorėdavau to pripažinti. Koks vaikas nori, kad jo močiutė visuomet būtų teisi?

Nena Meirema, mano mamos mama, burdavusi man ateitį iš pupelių. Paberdavo pupelių ir pupelės ant kilimo parodydavo dar negyvento gyvenimo vaizdus. Sykį išpranašavo, kad mane pamils pagyvenusio moteriškė, o gal kad neteksiu visų dantų, pupelių rodomi vaizdai nebuvo labai ryškūs.

Pupelių baimė.

Aš turėjau dailiai nusiskutusį senelį, mamos tėvą, kuris labai mėgo meškerioti ir visiems buvo labai malonus.

Jugoslavija. Tik nebeilgai. Socializmas išsikvėpė, nacionalizmas pabudo. Vėliavos, kiekvienam vis sava, vėjyje, o galvose klausimas: kas tu toks?

Keisti jausmai anglų kalbos mokytojai.

Kartą ji pasikvietė mane į namus, šiandien net nebežinau, kodėl. Nuėjau neramus kaip beprasidedantis pavasaris. Mudu valgėme anglų kalbos mokytojos iškeptą pyragą ir gėrėme juodąją arbatą. Pirma juodoji arbata mano gyvenime, jaučiausi klaikiai suaugęs, bet elgiausi, lyg būčiau gurkšnojęs juodąją arbatą jau

daug metų, ir žinovo balsu išrėžiau pastabą: „Mėgstu tokią arbatą, kai ji nebūna pernelyg juoda.“

Turėjau C-64. Labiausiai mėgau sportinius žaidimus: „Vasaros žaidynės“, „Tarptautinė karatė plius“, „Tarptautinis futbolas“.

Daugybė knygų. 1991 metais aptikau naują žanrą: *choose your own adventure*. Šios istorijos tęsinį, skaitytojau, tu susikursi pats:

Tu šauki: „Iš kelio, pragaro išpera, antraip perrėšiu tau gyslas!“ – toliau skaityk 280 puslapyje

Ir turėjau savo komandą: *Crvena Zvezda* – Belgrado „Raudonoji žvaigždė“. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje per penkerius metus triskart tapome čempionais. 1991 metais Europos čempionato taurės ketvirtfinalyje susirėmėme su Dresdeno „Dinamo“. Per svarbias rungtynes į Belgrado „Marakanos“ stadioną suplūsdavo šimtas tūkstančių žiūrovų, iš jų bent penkiasdešimt tūkstančių pamišėlių. Visuomet kas nors užsidegdavo, visuomet sklisdavo dainos.

Šaliku raudonais ir baltais dryžiais dažnai ryšėjau mokykloje (netgi vasarą) ir kūriau ateities planus, pagal kuriuos turėjau būti šalia šios komandos. Tas kelias, kai pats tampi futbolininku ir „Raudonoji žvaigždė“ sumoka už tave 100 000 000 000 000 dinarų (infliacija), man atrodė beveik neįmanomas. Taigi norėjau tapti fizioterapeutu arba vartų virpstu, dėl manęs, kad ir kamuoliu, svarbiausia – tapti „Raudonosios žvaigždės“ nariu.

Nepraleisdavau nė vienos rungtynių transliacijos per radiją, nė vienos jų apžvalgos per televizorių. Trylikto gimtadienio proga troškiau gauti abonementą.

Nena paklausė pupelių ir pasakė:

– Gausi dviratį.

Iš kur tos pupelės sužinojo, paklausiau aš.

Ji vėl pabėrė pupelių saują ir rimtai tarė:

– Per gimtadienį neik iš namų.

Tada atsistojo, išmetė pupeles pro langą, nusiplovė rankas ir atsigulė pamiegoti.

Realios mano troškimo išsipildymo galimybės nebuvo net ir todėl, kad nuo mūsų iki Belgrado buvo 250 kilometrų. O kadangi buvau vienturtis, vis dėlto tikėjaisi, jog tėvai dėl manęs pasiryš kraustyti į sostinę.

Kovo 6 dieną „Raudonoji žvaigždė“ per atrankos rungtynes nušlavė Dresdeno „Dinamo“ rezultatu 3 : 0. Tėvas ir aš stebėjome transliaciją, jau po pirmojo įvarčio užkimome. Po švilpuko jis pasivedė mane nuošaliau ir pasakė, kad bandys gauti mums bilietus į pusfinalį, jeigu komanda pateks. „Mums“ – jis turėjo galvoje ir motiną, kuri tikrai pasibaksnojo smiliumi smilkinį.

Atsakomosios rungtynės Dresdene nutrauktos esant rezultatui 1 : 2, mums buvo įskaitytas laimėjimas rezultatu 0 : 3. Pusfinalis atiteko Miuncheno „Bavarijai“. Jau tada teoriškai neįveikiamai komandai. Tėvas ir aš, abu, stebėjome rungtynes per televizorių. Per rungtynių pertrauką buvo pranešta apie neramumus Slovėnijoje ir Kroatijoje. Vyko susišaudymai. „Raudonoji žvaigždė“ įmušė du įvarčius, „Bavarija“ – vieną.

Taip jau yra: šalies, kurioje aš gimiau, šiandien nebėra. Kol toji šalis dar buvo, suvokiau save kaip jugoslavą. Kaip ir mano tėvai, kilę iš serbų (tėvas) ir bosnių musulmonų (motina) šeimų. Aš buvau daugiatautės šalies vaikas, atsiradęs dėl dviejų vienas kitą vertinančių ir pamilusių žmonių, kuriuos jugoslaviškas *melting pot* išlaisvino iš skirtingos kilmės ir religijos varžtų.*

Dar reikia žinoti: net ir tas, kieno tėvas buvo lenkas, o motina makedonė, galėjo pasiskelbti esąs jugoslavas, jeigu jam saviraiška ir kraujo grupė svarbiau nei kitų niekinimas ir kraujas.

1991 metų balandžio 24 dieną aš su tėvu traukiniu važiuoju

* Tautų katilas (*angl.*).

stebėti atsakomųjų rungtynių į Belgradą. Pro traukinio langą iškišau plevėsuoti savo baltą ir raudoną šaliką, nes per televizorių mačiau, jog taip elgiasi tikri futbolo aistruoliai. Kai atvykome į stadioną, mano šalikas buvo klaikiausiai purvinas. Juk niekas tavęs neįspėja, jog gali taip nutikti.

1991 metų birželio 27 dieną Slovėnijoje prasidėjo pirmieji karo veiksmai. Alpių kalnų respublika pareiškė atsiskirianti nuo Jugoslavijos. Tada – neramumai Kroatijoje, žiaurybės Kroatijoje ir nepriklausomybės deklaracija.

1991 metų balandžio 24 dieną serbų komandos gynėjas Siniša Michajlovičius pelnė laisvą metimą ir išvedė „Raudonąją žvaigždę“ į priekį. Prieš tai pažeidė taisykles susidurdamas su Dejanu Savičevićium, nepriekaištingai išmanančiu taisykles. Aštuoniasdešimties tūkstančių žiūrovų džiaugsmo klyksmas apkurtino ausis, koks siaubas. Šiandien galėčiau teigti, kad tuo klyksmu išsiliejo įniršis, užgniaužtas priešiškus, baimė dėl savo gyvenimo. Tačiau tai netiesa. Visa tai vėliau buvo parodyta ginklais. O čia žiūrovai tik išliejo džiūgavimą svarbiu įvarčiu.

Suliepsnojo deglai, virš eilių pasklido raudoni dūmai, aš prisidengiau dalį veido šaliku. Aplinkui mus siautėjo žmonės, be maž vien vyrai, jaunuoliai madingomis šukuosenomis kefilėmis, siūbuojanti minia, kumščiai.

Aikštės vidury Prosinečkis ištisai klaidino bavarus, o gelsvi plaukai švytuliavo kaip saulutė, kuri aikštėje kilo ir – jei kitaip neįstengė apsisaugoti nuo varžovo – leidosi. Toks pat jugoslavas kaip aš: motina serbė, tėvas kroatas. Prigludusios trumpikės. Blyškiaodės kojės.

Gale aikštę saugojo Refikas Šabanadžovičius, neparankus bosnis, kresnas, bet vikrus. Mylimiausias mano žaidėjas tarytum mieguistai krapinėjo priešais varžovų baudos aikštelę: Darko Pančevas, pravardžiuojamas Kobra. Puolėjas makedonas, pelnęs daugiausiai įvarčių, per aikštę visuomet bėgo kiek palinkęs

į priekį, susigūžęs, lyg kaip tik šiandien būtų prastai jautęsis. Pačios kreiviausios kojos pasaulyje, kaip troškau tokių kojų ir aš pats.

Kokia komanda! Tokios komandos Balkanuose niekuomet daugiau nebebus. Po Jugoslavijos skilimo kiekviename valstybėje susikūrė naujos lygos su kur kas prastesnėmis komandomis, jau ni geriausi žaidėjai dabar išmainomi į užsieniečius.

Per antro kėlinio vidurį bavarai išlygina rezultatą. Augentalerio baudinys, kamuolys išslydo Stojanovičiui iš rankų. Belodeičius, rumunas (Serbijos mažuma) paguodė ant žemės gulintį savo kapitoną.

Tėvas, tas paprastai ramaus būdo žmogus, staugė, skundėsi, keikėsi, o aš jį mėgdžiojau, mėgdžiojau tėvo įniršį, netgi nežinau, kur buvo dingęs manasis įniršis, gal apskritai jo nejutau, nes visiems aplink mane jis liejosi per kraštus, o gal kad žinojau, jog viskas baigsis gerai. Ir kaip tik tada, kai ketinau pranešti tėvui – viskas baigsis gerai, – bavarai perėjo į puolimą.

Tėvas susikūprino.

Kaip tik po vienerių metų tėvas ramiai manęs paklausė, kokie daiktai man esą tokie svarbūs, kad be jų negalėčiau leistis į gal ilgą kelionę. „Ilga kelionė“ jam buvo mūsų pabėgimas iš savo okupuotos šalies, kur girti kareiviai plėšė dainas ragindami savo komandą žaisti. Pirmiausiai prisiminiau raudonos ir baltos spalvos šaliką. Žinojau, kad buvo ir svarbesnių daiktų. Ir vis dėlto pasiėmiau jį.

Tėvas pasakė:

– Nesirūpink. Viskas bus gerai.

Jeigu rezultatas būtų likęs 1 : 2, būtų prirėkęs praradimo. Gal bavarai tada būtų buvę greitesni ir sugalvoję, kaip laimėti. Gal tada viskas būtų susiklostę kitaip, nebūtų įvykęs karas Bosnijoje, aš nebūčiau parašęs šios knygos.

Rezultato 2 : 2 nepamačiau. Tą akimirką – slinko 90-oji mi-

nutė – visi atsistojo, stovėjo visas stadionas, gal paskutinį kartą dėl bendro reikalo sukilo visa šalis. Lemiamą puolimą galėjau stebėti iki to momento, kai Augentalerio atmuštas kamuolys leidosi keliauti vartų link, o paskui vyrai priešais mus, už mūsų sujudo, sujudo visa tribūna, į dešinę, aukštyn, mane suspaudė, aš netekau pusiausvyros ir pražiopsojau kamuolį...

Kiek sykių pakartotinai stebėjau šį įvartį? Tikrai kokį šimtą. Kol kiekviena smulkmenėlė įsirėžė į atmintį taip, kaip gali įsirėžti tik susijusi su didele meile arba didele nelaimė. Augentaleris nori apsaugoti virpstą, nesėkmingai kliudo kamuolį, tas kaip lanku įskrieja į nuosavą tinklą.

Čia keletas dalykų, kuriuos turėjau:

Vaikystė miestelyje prie Drinos upės.

Katės akių, nuluptų nuo automobilių ženklų, rinkinys. Dėl jų vienintelį kartą tėvai man iškaršė kailį.

Močiutė, kuri mokėjo skaityti iš pupelių ir patarė man dirbti su žodžiais visą gyvenimą, tada gal ir ne viskas seksis, bet kai ką bus lengviau išverti. Arba su tauriaisiais metalais. Pupelės galutinio atsakymo nepateikė.

Aš turėjau dvi papūgėles, Krelę (melsvą) ir Fifiką (spalvos nebeatmenu).

Žiurkėnas vardu Indiana Džonsas, kurį paskutinėmis jo pernelyg trumpučio gyvenimo dienomis maitinau šaukšteliu „Andol“ milteliais (pats gėriau juos nuo galvos skausmo) ir kuriam skaičiau Ivo Andričiaus apsakymus.

Dažnai skaudama galva.

Neįtikima kelionė su tėvu į rungtynes neįtikimos komandos, kuri vėliau Belgrade laimėjo čempionatą, o paskui nieko panašaus net negalėjai įsivaizduoti.

Neįsivaizduojamas karas.

Anglų kalbos mokytoja, kuriai taip ir nepasakiau „iki pasimatymo“, o tas pasimatymas liko nebeįmanomas.

Raudonos ir baltos spalvos šalikas, kurio po rungtynių Belgrade nebenorėjau skalbti, bet jis vis tiek atsidūrė skalbyklėje. Belgrado „Raudonoji žvaigždė“ šiandien yra galybės dešinės pakraipos radikalių agresyvių aistruolių palaikoma komanda. Anuomet nusivežiau šaliką į Vokietiją, kur jis dingio, šiandien nebežinau.

OSKORUŠA, 2009

Įsikūręs rytuose, kalnuose netoli nuo Višegrado, apskritai sunkiai pasiekiamas, o blogu oru iš viso nepasiekiamas kaimas, kuriame gyvena tiktai trylika žmonių. Manau, šis tryliktukas apskritai nėra jautęsis toje vietoje svetimas. Žmonės čionai neatsikraustė iš kur nors kitur, didžiumą savo gyvenimo praleido šioje vietovėje.

Tikra yra ir tai: tie trylika žmonių daugiau niekur nekeliuoja. Čia jie bus paskutiniai. Čia aukštai (arba ligoninėje slėnyje) jie mirs, o kartu pasibaigs ir jų ūkiai – vaikai jų neperims, – pasibaigs jų laimė, nebegirgždės dubens kaulai. Bus išgerta, o gal ir ne, jų degtinė, nuo kurios regintieji apanka, o aklieji praregi, ji nebebus varoma (butelyje medinis kryžius). Tvoros nebeskurs nieko, kas svarbu, laukai nebebus dirbami. Kiaulės išparduotos arba paskerstos. Nežinau, kokios lemties susilauks arkliai. Niekas nebeaugins svogūnų, kukurūzų ir gervuogių. Nors gervuogės gal toliau žels savaime.

Pirmą kartą tenai apsilankiau 2009 metais. Prisimenu, išvydęs elektros stulpus tada balsu pareiškiau kvailą mintį, ar bus išjungta elektra, kai čia mirs paskutinis žmogus. Kiek dar laiko tada tarp tų stulpų gaus laidai?

Gavrila, vienas seniausių kaimiečių, po mano žodžių sodriai nusispjovė į sodrią žolę ir suriko:

– Čia dabar kas? Vos atsibeldei ir jau kalbi apie mirtį. Štai ką tau pasakysiu. Čia mes iškentėme gyvenimą, mirtis kur kas

mažiau svarbi. Kol prižiūrėsit mūsų kapus, gal kai kada padėsit gėlių ir pasikalbėsit su mumis, gyvenimas čia tęsis. Bus elektra ar nebus. Ant mano kapo dėti gėlių neprivalu, kuriam galui man, mirusiam, gėlės? Tai va. O dabar žiūrėk atidžiai, kai ką tau parodysiu, tu turbūt apskritai nieko nenutuoki.

Oskoruša, toks šio kaimo pavadinimas. Senolis pasitiko mus kelkraštyje, jo rankos buvo kaip iš degto molio. Mus, nes aš buvau ne vienas. Čionai atsibelsti sugalvojo mano močiutė Kristina.

Ir dar Stevas, jis mus atvežė, rimtas žmogus labai mėlynomis akimis, turįs dvi dukras ir neturįs pinigų.

Močiutė, visai nepaisydama saulės, buvo apsirengusi juodomis drapanomis. Daug šnekėjo, daug ką prisiminė. Paskui rodėsi, lyg ji būtų nuspėjusi, kad netrukus praeitis ją apleis. Ji dar sykį pamatė Oskorušą pati, o aš jį pamačiau pirmą kartą.

2009-ieji buvo paskutiniai geri metai močiutei. Dar nebuvo pradėjusi visko užmiršti, o jos kūnas pakluso viskam, ko ji norėjo. Oskorušoje ji apvaikščiojo tuos kelius, kuriais prieš pusšimtį metų, būdama jauna moteris, vaikštinėjo su savo vyru. Čia gimė mano senelis Peras, šiuose kalnuose jis praleido vaikystę. Jis mirė 1986 metais Višegrade priešais televizorių, kai aš miegamajame, greta, plastikinėmis indėnų figūrėlėmis šaudžiau plastikines kaubojų figūrėles.

Anksčiau močiutė tvirtino – tada man buvo dešimt, o gal penkeri, gal septyneri metai, – kad aš niekuomet neapgaudinėsiu ir nemeluosiu, o visuomet išsigalvosiu ir laušiu iš piršto. Tada, žinoma, neskyriau šių dalykų (ne visada skiriu ir šiandien), bet labai norėjau, kad ji dėtųsi manim tikinti.

Mūsų kelionės į Oskorušą rytą ji vėl pakartojo visuomet žinojusi:

– Išsigalvoji ir lauži iš piršto, o dabar šitaip netgi užsidirbi pinigų.

Aš buvau ką tik atvykęs į Višegradą, norėjau atsigauti po ilgos

savo pirmojo romano pristatymo skaitytojams kelionės. Vieną knygą atvežiau dovanų, kaip koks kvailys vokiečių kalba.

Ar ši knyga apie mus, paklausė močiutė.

Iškart įsileidau pasakoti – tie pramanai, kuriuos sugalvoju, dėščiau, yra atskiras pasaulis, ne pavaizduotas mūsiškis, o šitas, paplojau į aplanką, yra pasaulis, kuriame kalba upės ir amžinai gyvena proseneliai. Tokie pramanai, kokius aš įsivaizduoju, pasakiau, yra atviras pasaulis iš vaizdinių, stebinių ir atsiminimų, kurie prisiliečia prie tikrų atsitikimų...

– Prisiliečia? – Močiutė nusikosėjo ir ant plytos užkėlė didžiulį puodą įdarytų paprikų. – Sėskis, juk išalkai. – Knygą ji uždėjo ant vazos kaip muziejaus eksponatą ant pamato.

O tada nuskambėjo sakiny s apie uždėrbamus pinigųs.

Įdarytos paprikos kvėpėjo sniegingos 1984 metų žimos diena. Sarajeve kaip tik vyko olimpinės žaidynės, o aš su savo rogutėmis vaizdavausi esąs žimos sportininkas kaip mūsiškiai slovėnai, kurie apsitempę ryškiaspalviais kostiumais skriejo nuo kalnų. Aš laimėjau visas varžybas (važiavau tik tada, kai už manęs nebebūdavo jokio rogutininko, galinčio aplenkti).

Kol laukiu paprikų, ant šlaito dabar matau Kupuso senelių namus, nuo pat karo išvarpytus kulkų ir tuščius. Kai anuomet su rogutėmis parėjau namo pas močiutę, ji patiekė paprikų. Klaidiai daigstė pirštus, močiutė suėmė mano rankas ir jas šildė, o per televizorių olimpietis Jurė Frankas laimėjo didžiojo slalomo sidabro medalį. Šiame mieste net paprikų nėra be prisiminimų išnašos.

Močiutė įpylė man vandens, vanduo gerti svarbu, taip ji sakė 1984 metais, lygiai taip pat įsitikinusi, kad reikia gerti daug skysčio, ji pasakė ir 2009-aisiais. Ir stiklinė buvo ta pati, pažinau ją iš menko krašto įskilimo.

– Močiut, ją reikia išmesti.

– Juk akis turi. Gerk iš kitos pusės.

Taip ir padariau, ji stebėjo. Kaip aš valgiau. Kaip ją klausinė-
jau. Kaip tau sekasi, močiut? Ką veiki visą dieną? Ar kas nors tave
aplanko? To paties ją klausinėjau ir telefonu.

Ji nedaugžodžiavo, apskritai nenorėjo apie save kalbėti, – tik kai
pasiteiravau apie kitus, apie kaimynus, papasakojo kiek daugiau:

– Nuo to laiko, kai čia buvai, niekas nemirė ir neišėjo iš gal-
vos. Tebėra Rada, tebėra Zorica. Ir Nada penktame aukšte. Jos
pakvaišusios tiktai trupučiuką. Ilgainiui taip jau nutinka. Bet ge-
rai. Gerai, kad jos dar čia. Man jos tinka ir pakvaišusios.

Tą akimirką nuaidėjo skambutis.

– Ir maniškis Andrejus! – sušuko močiutė ir nuskubėjo prie
durų. Girdėjau vyrišką balsą ir mergaitišką močiutės kikenimą.
Girdėjau, kaip šiuožda maišeliai ir močiutės aciū. Ji grįžo ir iškart
paėmė mano lėkštę. Valgyti dar nebuvo baigęs, bet šiek tiek pa-
sisotinau.

– Kas čia buvo?

– Mano policininkas! – sušuko močiutė, lyg šitaip viską pa-
aiškindama.

Norėjau suplauti indus, bet močiutė išginė mane iš virtuvės –
tai ne vyrų darbas. Ir anksčiau taip sakydavo. Apie dulkių siur-
bimą, lovų perklojimą, namų ruošą. Močiutė buvo kilusi iš šei-
mos ir to laiko, kai vyrai kirpo avis, o moterys mezgė megztinius.
Elgesys tikslingas, svajonės nepasakotinos, kalba nuosaiki ir ne-
tašyta. O paskui, įsiviešpatavus socializmui, buvo diskutuojama
apie moters vaidmenį, o moteris po tų diskusijų pareidavo namo
ir džiaustydavo skalbinius.

Vyresnė mano močiutės sesuo, teta Zagorka, nebeketino
laukti kitoniškų laikų. Ji troško lankyti mokyklą, kilti į dangų, į
visatą. Norėjo tapti kosmonaute, bet pirmiausiai išsiugdė atkak-
lumą, o paskui, padedama rachitikų dvynių Teodoro ir Tudoro,
išmoko skaityti ir skaičiuoti. Būdama penkiolikos, netrukus po
karo, vaikystės uoloms ji atsuko nugarą, išsivedė tik ožką, su

kuria ant tų uolų maloniausiai bendravo, ir iškeliavo į Sovietų Sąjungą. Banato regione vengras pilotas išmokė ją skraidyti, ir vieną šiltą naktį Panonijos lygumoje, ant pakilimo tako, ji išimylėjo, bet ne jį. Vienoje ji trejus metus valė kareivinių tualetus, Dunojaus pakrantėje išbalęs sovietų papulkininkis veterinaras Aleksandras Nikolajevičius išmokė ją rusų kalbos. Aleksandras labai mėgo dainuoti ir groti gitara, tik nelabai gerai. Ant Dunojaus kranto rusas iš Gorkio nuo Volgos mano tetai Zagorkai iš Staniševaco kaimo nuo Rzavo upės dainavo apie miestus, gražias upes ir akis – rudas, gal ir mėlynas, turbūt kaip tik dabar nelabai svarbu, kokios spalvos buvo tos akys, ir kad mano močiutės sesuo iš dainuojančio ruso troško ko kito negu jis iš jos. Ji iškeliavo iš Vienos su ištikimąja ožka, trupučiu pinigų, su ruso papulkininkio dokumentais, trumpai nusikirpusi plaukus. Iki Maskvos nukako per savo devynioliktąjį gimtadienį. Su pagyrimu baigė karo lakūnų kursų ir 1959 metais buvo įtraukta į papildomą pirmųjų Sovietų Sąjungos kosmonautų būrį. Jos aukštai kylančios svajonės pavėlavo, amerikietis netrukus išsilaipino Mėnulyje, o rusai niekur nenorėjo būti antri. Vieną šiltą 1962 metų vasario pirmadienį ji įžengė į Vasilijaus Mišino* kabinetą ir pasakė, jog turinti sumanymą ir seną, bet sveiką ožką, taigi po pusmečio mano tetos Zagorkos ožka iš Staniševaco kaimo Bosnijos rytuose buvo paleista į Mėnulio orbitą. Ji taip ir liko bevardė, greičiausiai sudegė grįžusi į Žemės atmosferą.

Zagorka mirė 2006 metais. Prieš mirtį nebuvo nei labai pavargusi, nei labai nusiminusi. Prastai girdėjo, visiškai nebeturėjo dantų. Močiutė rūpinosi savo sesyte, kaip vadino Zagorką, iki paskutinio atodūσιο, ir kai aš vėl kaip tik ketinau sėstis prie stalo, močiutė pasakė:

* Vasilij Mišin (1917–2001) – sovietų inžinierius, raketų kūrėjas, išgarsėjęs nesėkmingu kosmoso užkariavimu.

– Ką ten veiki, eikšen, suplauk indus! Kas tau yra?

Po kriaukle kabojų virtuvinis rankšluostis, maždaug mano amžiaus. Raudonais ir baltais langeliais, nuo tūkstančių sukimūsi skalbyklėje minkštas ir suskidęs. Nušluosčiau lėkštę, šakutę, peilį, išblizginau vos įskilusią stiklinę.

Močiutė stovėjo už manęs, persirengusi. Juoda palaidinukė, juodos kelnės, tiktai guminiai batai geltoni. Norom nenorom pagalvojau apie supermerginą, kuri kostiumą pasikeičia akimirksniu, tik mano močiutės plaukai buvo ne ilgi ir geltoni, o sugarbanti ir pamelsvinti, o apsiaustas gedulingai juodas.

– Kur susiruošei?

– Mudu važiuojam į Oskorušą.

– Juk aš ką tik atvykau.

– Tavo atvykimas gali palaukti. Bet Oskorušai pabodo laukti. – Pasigirdo automobilio signalas. – Ir vairuotojas jau čia. – Ji pasirišo po kaklu juodą skarelę, pasižiūrėjo į veidrodį, vėl nusirišo.

– Paklausk, – pasakė. – Gėda, kad niekuomet nesi buvęs kalnuose. – Aš vis dar nejudėjau iš vietos, tai dėl to: – Delsimas dar niekuomet nepapasakojo geros istorijos.

Nežinau, iš kur ji ištraukė tuos žodžius, bet nuskambėjo puikiai.

– Kiek laiko tenai užtruksime?

– Jeigu jau nukeliauji į kalnus, nori tenai pasilikti visam laikui.

Prieškambaryje – pilni maisto produktų krepšiai. Juos turbūt atnešė „jos policininkas“. O dabar turėjau nešti aš. Močiutė man nusišypsojo.

– Sveikas parvykęs į namus, – tarė. – Asilėli.

Jeigu Višegrade kada nors būtų buvusi mafija, mano močiutė būtų buvusi krikštamotė. Vaikystėje žinojau, kad močiutės bijojo trys smulkūs miesto nusikaltėliai ir atlikdavo šiokių tokių jos pavedimus. Kai jai kirpykloje melsvino plaukus, dažniausiai vienas iš tų tipų lyg atsitiktinai stypsodavo prie kirpyklos durų

triauškindamas moliūgų sėklas. Kai močiutė ką tik sugarbanotais plaukais išeidavo į gatvę, kažką jam sušnibždėdavo, ir jis nusiskubindavo tolyn gatvelėmis atlikti nežinia kokios užduoties.

Močiutė niekuomet nelankė mokyklos. Berniukai privalėjo lankyti mokyklą, bet labiau mėgo lakstyti lauke, mergaitės verčiau būtųėjusios į mokyklą, bet privalėjo likti namie. Siūti, megzti, namų ruošos ją išmokė motina, skaityti ir rašyti – Zagorka, vyresnė sesuo.

Įsitikinimas, kad mano močiutė gali viską įveikti, kad lengvai pakels gyvenimą ir senatvę, išgaravo vis labiau įsigalint jos ligai. Močiutė susirgo 2016 metų pavasarį. Pasidėdavo daiktus ir nebesuprasdavo, kur jie dingsta. Ieškodama tinkamo žodžio apskritai pamiršdavo, ką norėjo pasakyti. Nebesugebėjo naudotis nuotoliniu pulteliu ir jį išardė. Į kirpyklą eidavo tiktai kieno nors lydimu. Prekybos agentas įkalbėjo ją sumokėti už pagalbę 200 eurų, anksčiau ji būtų pagrasinusi jam nudirti kailį ir pati pardavusi savo seną pagalbę.

2009 metais ji dar buvo sveika. Tų metų pavasarį močiutė lengvai nulipo iš ketvirto aukšto į kiemą. Mėlyno jugo variklis burzgė, vairuotojas su džinsais ir marškinėliais paskubėjo įsodinti ją į automobilį. Man jis prisistatė esąs Stevas ir linktelėjęs galvą močiutės pusėn pridūrė:

– Vairuotojas.

Kietas nelygus vieškelis į Oskorušą itin netiko jugui. Automobiliukas vargais negalais stengėsi lipti iš duobių nenusilauždamas ašies, bet Stevui netrukus tai įgriso, jam pagailo automobiliuko.

Ketinome toliau eiti pėsčiomis, tada kažkas iš aukštai šuktelėjo močiutę vardu, ir kalnai maloniai ir rimtai nusviedė aidą į pilną dūzgesio pavasario orą.

Močiutė nusišypsojo.

Šaukusiojo kol kas nebuvo matyti, paskui iš miško virš kelio pasirodė jaunuolis ir peršoko šlaitą, negalvodamas ir tiksliai kaip

koks ožys. Jaunuolis, kuris juo labiau artėjo, juo senesnis darėsi. Jam iš barzdos kyšojo egliai spygliai.

Jis vėl pašaukė močiutę vardu tada, kai mus skyrė vos keli žingsniai. Nusivožė kepurę – serbišką šajkačą, ir abu įsiziūrėjo vienas į kitą, tiek ilgai, kad būtų galima parašyti „meiliai“.

Spustelėta Stevo ranka, paskui išlakus mostas ir pasisukimas į mane, ir ištratinas mano vardas, visa tai kiek perdėta: pasisukimas per garsus, akys pernelyg rudos, o panagės žemėtos.

– Tai tu vaikaitis. Aš Gavrila. Mes giminaičiai – galėčiau dabar pasakyti, kokie, bet verčiau tau parodysiu.

Tas parodymas prasidėjo kapinėse – močiutė norėjo aplankyti vyro tėvų kapą. Gavrila plačiai žingsniuodamas nusivedė mus prie nuožulnios pievos, supamos pasvirusių medžių. Vaizdas atsivėrė į vakarus, kur virš neaukštų kalvų, apibirusių paskirais namais ir kiemais, kyšojo kalnas, bene iki pat viršūnės apaugęs tankiu žaliu mišku, o viršukalnė buvo plika saulės nurausvinta uola. Oskorušos mirusieji galėjo grožėtis vaizdu.

Pavaikščiojome tarp kapų po aukštą žolę kepinami vidurdienio saulės. Stengiausi eiti koja kojon su Gavrila ir diltakiavau į viršukalnę. Tada senolis delnu pliaukštelėjo man per krūtinę:

– Atidžiau, ko taip užsigalvojai!

Per mūsų kelią nuvinguriavo gyvatė.

– *Poskok*, – sušvokštė Gavrila.

Žengtelėjau atgal ir tarytum patekau į tą laiką, į panašiai karštą dieną prieš daugelį metų Višegrade.

Poskok reiškia: *vaikas* – aš? – ir *gyvatė vištidėje*.

Poskok: *saulės spinduliai, kurie smelkiasi vidun pro lentų tarpus, skrosdami dulkiną orą.*

Poskok: *akmuo, kurį tėvas iškelia virš galvos, kad užmuštų gyvatę.*

Poskok – šio žodžio dalis yra *skok* – šuolis, ir vaikas įsivaizduoja gyvatę: *ji užšoka tau ant kaklo, pripurškia akis nuody.*

Tėvas ištaria tą žodį, ir aš jo bijau labiau negu roplio vištininke.

Oskorušos kapinėse sustingau nuo to negirdėto žodžio sužadintų vaizdų. Žodyje *poskok* vaikui slypėjo visa tai, ko reikėjo sužadinti tikrai baimei. *Nuodai* ir *žudyti ketinąs tėvas*. Tarytum tėvas susimokęs su tuo, ką man, vaikui, įkvėpė tas žodis. Aš bijau *žodžio* ir *roplio*, ir *tėvo*. Stoviu kiek įstrižai už jo, puikiai matau abu, tėvą ir gyvatę. Nuojauta man kužda: tėvas nepataikys. Tėvas nepataikys, ir žodis vėl pasirengs šuoliui, *skok*, *pražiojęs nasrus*. Aš kaip papaikęs iš baimės ir smalsumo: o kas būtų, jei ne tėvas gyvatę, o gyvatė tėvą? Jaučiu dantis jo kakle, *poskok*.

Tėvas meta akmenį.

Aš lieku abejingas šio žodžio vertimui – ilganosė angis.

Ilganosė angis Oskorušos kapinėse, žalia ir rami, įsiraite į vaismedžio viršūnę, kad geriau matytų įsibrovėlius. Įsikūrė tenai tarp šakų, pati tapo lizdu virš mano prosenelių kapo.

Tenai mūsų laukė valgiai bei gėrimai ir aukštaūgė moteris, kuri stačiomis didžiuliu peiliu plonai pjaustė rūkytą mėsą, nesijaudindama net ir tada, kai vos už kelių metrų kreivu kamieniu aukštyn šliaužė roplys.

Gavrila atitraukė delną nuo mano krūtinės ir nuėjo toliau. Močiutė su Stevu mane aplenkė ir pasisveikino su moterimi. Jie iškrovė atsineštus valgius, gėrimus plastiko buteliuose. Antkapis atstojo stalą. Mėsos ir duonos ten jau buvo. Niekas daugiau nebekreipė jokio dėmesio į gyvatę. Tarytum ji būtų buvusi tik vaizduotės padarinys, tik pašnekesys. Močiutė uždegė žvakes.

Aš nusisukau. Ėjau nuo kapo prie kapo ir skaičiau. Aš skaičiau „Stanišič“. Skaičiau „Stanišič“. Skaičiau „Stanišič“. Bene ant kiekvieno antkapio, bene ant kiekvieno medinio kryžiaus buvo parašyta mano pavardė, ir į mane iš nuotraukyčių žvelgė akys, oriai arba droviai. Man rodėsi, kad buvo tik šie jausmai: orumas ir drovumas.

Kai kuriuos vardus jau buvo apaugusios samanos, kai kuriuos išblukinęs laikas.

*Manau, kad vargu ar yra kas baisiau nei žinojimas,
iš kur tu esi, bet nebegalėjimas ten būti.*

Nuotrauka © Katja Šimann

SAŠA STANIŠIĆ (Saša Stanišičius, g. 1978 m.) – buvusioje Jugoslavijoje (dabar Bosnija ir Hercegovina) gimęs rašytojas, įsiliepsnojus karui Bosnijoje, su šeima pasitraukė į Vokietiją ir šiuo metu gyvena Hamburge. S. Stanišičius baigė vokiečių filologijos ir slavistikos studijas, netrukus ėmė publikuoti savo poeziją ir prozą. Vokietijoje išgarsėjo kaip vienas svarbiausių šiuolaikinių balsų, kalbančių apie karo pabėgėlių patirtis. Lietuvių kalba 2009 m. pasirodė debiutinis autoriaus romanas „Kaip kareivis gramfoną taisė“. Šiomet skaitytojams pristatomas dar vienas – „Ten, iš kur esi“, už kurį 2019 m. rašytojas buvo apdovanotas prestižine Vokietijos knygos premija.

1992 m. rugpjūtį keturiolikmetis berniukas su motina pabėga iš karo draskomos Jugoslavijos į Vokietiją. Po pusės metų atvyksta ir berniuko tėvas, teturėdamas rudą lagaminą, įsitaisytą nemigą ir randą šlaunies viršuje. Prieš jų akis – Heidelbergas, išsigelbėjimas ir naujų iššūkių pradžia.

Romane „Ten, iš kur esi“ S. Stanišičius svarsto itin opius nūdienos klausimus: ką žmogui reiškia jo kilmės vieta ir ką jis jaučia, kai nebenori ar nebegali joje gyventi? Kaip susidoroti su kalte pabėgus iš karo zonos? Ir ar mūsų kilmės istorija padiktuojama susiklosčiusių aplinkybių, ar veikiau kuriama mūsų pačių?

Pasakotojo mėginimus rekonstruoti savo kilmę lydi jo pokalbiai su demencija sergančia močiute, kuri praranda prisiminimus, kol anūkas stengiasi atkurti savuosius. Vokietijos kraštovaizdyje atmintis prikelia gimtojo Višegrado vaizdus: protėvių garbintus slibinus, skaudžią praeitį plukdančios Drinos mistiką, iš pupelių ateitį buriančią senutę ir tėvus, kurie šoko po sodo vyšnia karo išvakarėse. „Ten, iš kur esi“ – jaudinanti vienos šeimos šaknų istorija ir jos perrašymas atsidūrus naujoje kultūroje.

Saša Stanišić – poetas ir revoliucionierius, atradęs tikruosius savo namus kalboje. – *Rolling Stone*

ISBN 978-609-466-720-6

TYTO ALBA

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt